

KEELEUENDUS JA KEELEUNUSTUS

PEEP NEMVALTS, TLÜ TEADUSKEELEKESKUSE JUHATAJA, JOHANNES AAVIKU SELTSI ESIMEES

Keel ei ole ürgmets, mis muutub omasoodu, ilma inimese puutumata. Keel saab muutuda üksnes niivõrd, kui võrd tarvitajad seda muudavad. Muutusi tekitatakse kas ebateadlikult, sh unustades, või sihipäraselt.

Sihiteadlikumaid keeleuendajaid oli Johannes Aavik, kes „Keelelise käsiraamatu“ (1932) peatükis „Põhimõtteid ja teese“ on nentinud: „Keeleuendus – see on pyyd rikkama, ilusama ja parema eesti keele poole; see on pyyd toimida selleks julgesti, tarbe korral radikaalselt, põhjalikult, kaugeleminevalt. Uuendet keel – see on tulevase parema Eesti keel.“

Johannes Aaviku töö on kahtlemata innustanud ka sõnavõistlusi alates emakeele seltsi 1972. aastal korraldatust kuni praeguse digisõnaseeni.

Peep Nemvalts

PIRET RÄNI

Eesti Päevaleht
ja Delfi

25.11.2020

Keel ei ole ürgmets, mis muutub omasoodu, ilma inimese puutumata. Keel saab muutuda üksnes niivõrd, kui tarvitajad seda muudavad. Muutusi tekitatakse kas ebateadlikult, sh unustades, või sihipäraselt. Sihiteadlikumaid keeleuendajaid oli Johannes Aavik, kes „Keelelise käsiraamatu“ (1932) peatükis „Põhimõtteid ja teese“ on nentinud: „Keeleuendus – see on pyyd rikkama, ilusama ja parema eesti keele poole; see on pyyd toimida selleks julgesti, tarbe korral radikaalselt, põhjalikult, kaugeleminevalt. Uuendet keel – see on tulevase parema Eesti keel.“

Johannes Aaviku töö on kahtlemata innustanud ka sõnavõistlusi, alates Emakeele Seltsi 1972. aastal korraldatust kuni praeguse [digisõnaseeni](#). Keeleski võib uus olla unustatud vana, mida tõestavad kasvõi Aaviku 1924. a pakutud *maks*-vormi velmamine 1970ndail ning tema 1941. a tehissõna *meede* ohter uuskasutus alates 1990ndaist. Aaviku tuntumaid metafoore *keel on tööriist*, *masin* näib küll viitavat taatele insenerlikult keelt konstrueerida, ent uuendajana oli ta ometi rohkem keelekunstnik, kes kujundas eesti keelt teaduslikult aluselt. Insenerliku, kõikvõimalike häälikuühenditega tarindikatsetuse tulem on Aaviku *veenma*, mille sündi ta on tutvustanud „Keeleuenduse äärmistes võimalustes“ 1924.

Tehissõnust märksa rohkem on Johannes Aavik toonud laensõnu soome keelest. Huno Rätsepa andmeil¹ on eesti kirjakeele 2000 soome laenust vähemalt 800 Aaviku esmapakutud, millest 320 kindlalt käibel, sh *aare*, *haldama*, *hetk*, *reibas*, *siirduma*, *säilima*, *sünge*. Varaseimaid eeteid² on *esinema*, *unelema* aastast 1908 ja *anduma*, *küllastuma* 1909. Eesti murdeis ja soome keeles ühiseid sõnu on Aavik soovitanud umbes 80, millest tarvitusel 50, sh *hajuma*, *orb*, *rivi*, *tunnustama*, *üll*.

Samuti pärineb Johannes Aavikult hulganisti tuletisi, nt *eelnema*, *häving*, *keelend*, *kõnetama*, *liivik*, *maaling*, *neelduma*, *päevik*, *tarvik*, *varamu*, *veok*.

Lühemat sõna tuleb eelistada, kuid mitte läbipaistvuse arvelt. Mõistlik on lähtuda mõiste sisust ja püüda leida selle tähiseks eesti keeles sobivaim keelend. Sestap on hea rakendada ka rikkalikke sõnaliitmise võimalusi, nagu *tarkvara* 1970ndate algul Henn Saarilt. Kuna *süsteem* on ületarvitet termin, sobib *süsteemitarkvara* asemel lühem *käitvara*: käitab riistvara; kohmakat toorlaenu *operatsioonisüsteem* ja slängilikku *opsüsteemi* sobib asendada *juhtvara* (Peep Nemvalts 2010³).

Johannes Aavik 1932: „Igayks, kes huvitet sellest, et Eesti areneks iseseisva kultuuryhikuna ja -rahvana, peab loomulikult tahtma, et eesti keel areneks sellaseks väärtuslikuks keeleks, selleks rahvuskultuuri vahendiks, selleks rahvuslikuks aardeks.“ Iga huvitatu saab nüüd sõnaseeni eeta 28. novembrini, ikka lähtudes sõnaseeni võrgus esitet seitsmest otstarbeka sõnaloo juhiseist.

Püüdke vähem unustada, rohkem keelt rikastada. Vallakem võõrkeeli, unustamata eesti keelt kui eestlase enesetaju alust ja rahvusetaju tuuma.

1 Sõnaloo raamat. Tartu: Ilmamaa 2002.

2 *eetma*: *eedan*, *eede*: *eete*: *eedet* – Johannes Aaviku tehistüvi 1936.

3 Vt Andmetöötluse oskuskeele A ja O (2). Raalinduse põhitõed – A&A, nr 1, Tallinn: TTÜ Kirjastus, lk 43–47.

Tänavuse sõnause eeted sõelutud

Vabamu ja presidendi kantselei korraldatud digikultuuri aasta sõnavõistlusele esitati ligi 4000 eedet. Nagu ikka, oli eetjate seas naljahambaid ning neid, kes vist villast ei visanud, kuid sõnause võrgus soovitatud sõnalooomejuhendeist välja ka ei teinud.

Rahvahääletusele pandi 50 sõna. Ekspertide kogu arutelul jäi sõelale 10 parimat tähestikjärjestuses:

haaksõna (*hashtag*) – eetnud Andres Soojärv

jutla (*chatroom*) – eetnud pisike sipelgas

kaugõpe (kunagist ülikooli õppevormi *mittestatsionaarne õpe* tähistanu nüüd avaramas tähenduses, *distantsõppe* asemel) – eetnud Erik Hendrik Liiv, Elisa Carita Meikar, Aino Tonka, Triin Nigul ja Kärt-Katrin Pere.

leidlus (*hackathon*) – eetnud Jaanus Kann

näpikud (nutiseadme näppimise käpikud) – eetnud Brigitta Jürimäe ja Külli Nidermann

ruumer (*3D-printer*) – eetnud Sandra Allemann, Janno Juhkov, Maajaam, Oliver Tihanov Tartu Hansa Koolist, Tallinna 32. Keskkooli 10–12. klasside ja Mustamäe Gümnaasiumi 4.c õpilased

sähku (elektritõukeratas) – eetnud Tanel Kaldma

taibutalgud (*hackathon*) – eetnud Martiina Viil

tujuk (*emotikon*) – eetnud Arko Narits ja Anu Tuulmets

vooglema (*striimima*) – eetnud Anna Milena Linder, Reijo Roos, Pauliine Uint, Kristjan Terase ja Oliver Viljamaa

Võitjad kuulutati välja Johannes Aaviku 140. sünniaastapäeval 8. detsembril.

Vaata ka <https://sonaus.ee/>

www.aavikuselts.org

Enne kui ilmnes, et sõnauselgi on pakutud *kaugõpet*, valmis seda ja muid õppetermineid käsitlev artikkel „Haridus formaalse väljundamise distantsil“.

Loe

[11.12.2020 Õpetajate Lehest](#) lk 4.